

GRAMSCI KAJ ESPERANTO

Kion oni scias kaj kion oni devas scii



GRAMSCI E L'ESPERANTO

Quello che si sa e quello che si deve sapere

GRAMSCI KAJ ESPERANTO

Kion oni scias kaj kion oni devas scii

GRAMSCI E L'ESPERANTO

Quello che si sa e quello che si deve sapere

enkonduko de / introduzione di
Carlo Minnaja

eldono de / a cura di
Andrea Montagner

Milano 2009

 ARCIPELAGO EDIZIONI

Pubblicato in occasione dell'82° Congresso della SAT
Milano 18-25 luglio 2009

Eldonita okaze de la 82a SAT Kongreso,
Milano 18-25 julio 2009

Si ringrazia Andrea Jachia per aver concesso l'utilizzo delle
immagini inserite nel volume e in copertina relative ad Angelo
Filippetti.

Si ringrazia inoltre Aldo Grassini per il contributo che ha reso
possibile la pubblicazione del presente volume.

La biografia di Angelo Filippetti è stata tratta dal *Dizionario
Biografico degli Italiani*, Vol. 47, "Ferrero-Filonardi", 1997,
Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, che ringraziamo per la
cortese concessione.

Le traduzioni sono di Antonio De Salvo e Filippo Franceschi

2009 Arcipelago Edizioni
Via Carlo D'Adda 21
20143 Milano
info@arcipelagoedizioni.com
www.arcipelagoedizioni.com

Prima edizione luglio 2009
ISBN 978-88-7695-409-2

Tutti i diritti riservati

Ristampe:

6	5	4	3	2	1	0
2014	2013	2012	2011	2010	2009	

INDICE

Bonveniga Mesaĝo	8
Messaggio di Benvenuto	9
<i>Enkonduko</i>	12
<i>Introduzione</i>	13
<i>Antaŭparolo</i>	34
<i>Prefazione</i>	35
<i>Gramsci kaj Esperanto</i>	40
<i>Gramsci e l'Esperanto</i>	41
Kontraŭ Antaŭjuĝo	44
Contro un pregiudizio	45
Komentarias la redakcio	48
Commenta la redazione	49
Milito esperantista	54
Guerra esperantista	55
Ankoraŭ Esperanto	58
Ancora l'Esperanto	59
Letero de Gramsci al <i>Avanti</i>	60
Lettera di Gramsci all' <i>Avanti</i>	61

Respondo de la Direktoro de <i>Avanti</i>	64
Risposta del Direttore dell' <i>Avanti</i>	65
Ankoraŭ pri Esperanto	70
Ancora l'Esperanto	71
La unika lingvo kaj Esperanto	78
La lingua unica e l'Esperanto	79
 Note Biografiche / Biografiaj notoj.	 95
ANGELO FILIPPETTI	96
RUGGERO PANEBIANCO	106
GIACINTO MENOTTI SERRATI	110

BONVENIGA MESAĜO AL PARTOPRENANTOJ
AL 82A SAT KONGRESO
MILANO 18-25 JULIO 2009

MESSAGGIO DI BENVENUTO AI PARTECIPANTI
DELL'82° CONGRESSO DEL SAT
Milano 18-25 luglio 2009

ARCI ESPERANTO bonvenigas la partoprenantojn en la 82-a Kongreso de SAT kun titolo “Elmigri sen landlimoj, vivi sennaciece”.

Mi venis al Milano junaĝe, de Venetio, kaj mi havis neniun problemon por veni, kaj mi ĉiam pensis, ke antaŭ kelkaj jarcentoj eble mi ne estus povinta, ĉar norda Italujo, sed ne nur ĝi, estis dividita en “naciajn” ŝtatojn.

Ankoraŭ hodiaŭ la “heredantoj” de tiuj “ŝtatoj” depostulas senton de aparteno rilate iun nacian Ŝtaton, Italujon, en kies landlimoj multaj aliaj popoloj, kun tre pli malnovaj historioj, depostulas senton de aparteno kaj peton pri respekto.

Jen la socia-historia kunteksto, en kiun eniĝas ankoraŭ hodiaŭ la eseoj kaj la artikoloj, kiujn ni prezentas en formo de libreto kaj memore al ĉi tiu kongreso, en la itala kaj en esperanto: Italujo estis farita, sed oni bezonis fari la italojn, kaj ankaŭ famkonata intelektuko kia Antonio Gramsci estas influata de ĉi tiu pens-fadeno malakceptante la hipotezon pri iu lingvo internacia, kompare kun la pliprofundigo kaj la studo de la “naciaj” lingvoj.

Malmultajn jarojn post ĉi tiu debato naskiĝis SAT, kiel rezulto de grupiĝo de tiuj esperantistoj kiuj estus volontaj, samkiel ili ankoraŭ volas, elirigi esperanton el neŭtraleca asocia medio por fari per ĝi “klasan” uzon, nome rimedon de emancipiĝo de la pli malriĉaj klasoj.

Ankaŭ en ĉi tiu Eŭropo, kvankam sen naciaj landlimoj, la nacioj ne mortis, sed ili firmiĝas pere de la naciaj

L'ARCI ESPERANTO dà il BENVENUTO ai partecipanti all'82° Congresso della SAT dal titolo "Emigrare senza confini, vivere senza nazione".

Sono venuto giovane a Milano, dal Veneto, e non ho avuto alcun problema a venire e ho sempre pensato che qualche secolo fa forse non avrei potuto perchè l'Italia settentrionale, ma non solo, era divisa in stati "nazionali".

Ancora oggi gli "eredi" di quegli "stati" rivendicano un senso di appartenenza rispetto ad uno Stato nazionale, l'Italia, nei cui confini molti altri popoli, con storie molto più antiche, rivendicano un senso di appartenenza e una richiesta di rispetto.

È questo il contesto storico-sociale in cui si inseriscono ancora oggi i saggi e gli articoli che ripresentiamo in forma di pamphlet e a ricordo di questo congresso, in italiano e in esperanto: l'Italia era fatta ma bisognava fare gli italiani e anche un intellettuale di chiara fama come Antonio Gramsci viene influenzato da questo filone di pensiero nel respingere l'ipotesi di una lingua internazionale, rispetto all'approfondimento e allo studio delle lingue "nazionali".

Pochi anni dopo questo dibattito nasceva la SAT come risultato di un'aggregazione fra quegli esperantisti che avrebbero voluto, come vogliono ancora, far uscire l'esperanto da un ambito associativo neutralista per farne un uso "di classe", cioè strumento di emancipazione delle classi più povere.

interesoj kiuj kunpuŝiĝas en eŭropa sidejo, kaj en ĉi tiu kunteksto iu sennacia asocio bezonas ne tiom renovigi sian ideologian-asocian fundamenton, kiom sian vizitkarton direkte al tiuj, kiuj povus trovi kaj en esperanto kaj en SAT sian propran hejmon.

Ankoraŭ hodiaŭ estas tiuj malfortaj tavoloj de la loĝantaro, tiuj laboristoj italaj aŭ germanaj, ĉinaj aŭ afrikaj, kiuj trasuferas la povludojn de la granda kapitalo, kaj kiuj ankoraŭ hodiaŭ povus esti reprezentataj de iu SAT, kiuj reprezentu la HOMAN INTERESON en MONDO SEN LANDLIMOJ.

Kun ĉi tiu penso iras niaj plej bonaj bondeziroj de bona laboro al la partoprenantoj en la 82-a Kongreso de SAT, kaj ke ĉi tiuj malmultaj vortoj povu ĝermi en la koro kaj en la ĉiutagaj faroj de ĉiu el ni.

Andrea Montagner

Arci Esperanto

Anche in questa Europa, pur senza confini nazionali, le nazioni non sono morte ma si affermano attraverso gli interessi nazionali che entrano in contrasto in sede europea e in questo contesto una associazione a-nazionale ha bisogno non tanto di rinnovare il proprio fondamento ideologico-associativo, quanto il proprio biglietto da visita verso chi potrebbe trovare e nell'esperanto e nella SAT la propria casa.

Ancora oggi sono quegli strati deboli della popolazione, quegli operai italiani o tedeschi, cinesi o africani, che subiscono i giochi di potere del grande capitale e che ancora oggi potrebbero essere rappresentati da una SAT che rappresenti l'INTERESSE UMANO in un MONDO SENZA FRONTIERE.

Con questo pensiero vanno i nostri migliori auguri di buon lavoro ai partecipanti all'82° Congresso della SAT e che queste poche parole possano germogliare nel cuore e nelle azioni quotidiane di ognuno di noi.

Andrea Montagner
Arci Esperanto

CARLO MINNAJA

Enkonduko

ESPERANTO INTER LA LABORISTOJ
ĜIS LA UNUA POSTMILITA PERIODO

La ideo de universala lingvo entuziasmigis klerulojn kaj filozofojn dum multaj jarcentoj. La laŭgrada estingiĝo de la latino kiel lingvo inter kleruloj kaj sciencistoj inspiris multnombrajn iniciatojn pri kreo de artefaritaj planingvoj, da kiuj aperis proksimume deko por ĉiu jarcento ekde la dekseca jarcento por alveni al eksplodo en la deknaua, dum kiu estis proponita kvindeko. La unua teksto en Esperanto, per kiu Lazaro Ludoviko Zamenhof lanĉis la lingvon en 1887, estis skribita en la rusa; tuj sekvis eldonoj en la pola, franca, germana kaj, la postan jaron, en la angla. La unuaj adeptoj de Esperanto apartenis do al la klasoj kleraj de la rusa imperio, al kiuj aldoniĝis baldaŭ intelektuloj de centra Eŭropo; ene de malmultaj jaroj estis kreiĝintaj esperantistaj grupoj en Germanio, Francio, Svislando, Britio. La socia klasado de interesatoj pri ideo de monda lingvo

CARLO MINNAJA

Introduzione

L'ESPERANTO TRA I LAVORATORI
FINO AL PRIMO DOPOGUERRA

L'idea di una lingua universale ha appassionato intellettuali e filosofi per molti secoli. Il progressivo estinguersi del latino come lingua tra dotti e scienziati ha ispirato numerose iniziative di creazione di lingue artificiali che sono comparse circa una decina per ogni secolo a partire dal Cinquecento per giungere ad una esplosione nell'Ottocento, in cui ne sono state proposte una cinquantina. Il primo testo di esperanto, con cui Lazzaro Zamenhof lanciò la lingua nel 1887, era scritto in russo; immediatamente seguirono edizioni in polacco, francese, e tedesco e, l'anno successivo, in inglese. I primi adepti dell'esperanto appartennero quindi a classi colte dell'impero russo, a cui si aggiunsero presto intellettuali dell'Europa centrale; nell'arco di pochi anni si erano già creati gruppi esperantisti in Germania, Francia, Svizzera, Gran Bretagna.. La classificazione sociale degli interessati all'idea di una lingua mondiale raccoglieva filosofi e poliglotti, che vedevano in una

kolektis filozofojn kaj poliglotojn, kiuj vidis en monda lingvo, kaj specife en Esperanto kiel ĝia praktika realigo, taŭgan ilon por sia idealo de universaleco.

Ne disigita de la universala lingvo, eĉ, male, preskaŭ ĝia fono, estis iu religia idealo de frateco kiu interesis nature mediojn katolikajn kaj ĝenerale kristanajn, oriente samkiel okcidente. Sed la laboristaj amasoj restis, dum plena dekkvino da jaroj, tute for de ĉi tiu nova idealeco. La moto “Proletoj de la tuta mondo, unuiĝu!” restis dum sufiĉe longa tempo neglektata en sia lingva aspekto. Aldoniĝis ankaŭ la dubo, ĉu la lingvo estas stabila: la strebo al daŭra plibonigo estas la malbono, kiu malebligis al aliaj universalaj lingvoj akceptiĝon. Se iu intelektulo esperas plibonigi la lingvan instrumenton, kiun li ŝatas, tamen malfacile tuta grupo de adeptoj emas ŝanĝi la ilon akiritan kaj pri kies funkciado ili jam estas plene konvinkitaj el propra sperto. La vento de la reformoj trairis ankaŭ Esepranton en du okazoj: en 1894 Zamenhof mem, kolektinte diversajn proponojn pri modifoj en la lingvo, ilin voĉdonigis tra la periodaĵo *La Esperantisto*, ununura Esperanto-revuo ekzistanta, kiu funkciis kiel informilo kaj disvastigilo kaj ankaŭ kiel ekzercejo kaj lingva diskutejo. La ŝanĝoj voĉdonigitaj estis ĉiuj malaprobataj kaj la lingvo aliris do stabilecon, fortigitan de la ĉiam pli alta nombro de beletraĵ tekstoj kiuj laŭgrade

lingua mondiale, e specificamente nell'esperanto come sua realizzazione pratica, un mezzo adeguato al loro ideale di universalità.

Non disgiunto dalla lingua universale, anzi, quasi un suo sottofondo, era un ideale religioso di fratellanza che interessò naturalmente ambienti cattolici e genericamente cristiani, a est come a ovest. Ma le masse dei lavoratori rimasero, per una buona quindicina di anni, totalmente estranee a questa nuova idealità. Il motto "Proletari di tutto il mondo, unitevi!" restò per parecchio tempo trascurato nel suo aspetto linguistico. Si aggiungeva anche il dubbio che la lingua fosse stabile: la tendenza al miglioramento continuo fu il difetto che aveva impedito ad altre lingue universali di affermarsi. Se qualche intellettuale ha la speranza di migliorare lo strumento linguistico di cui è appassionato, difficilmente interi gruppi di adepti hanno voglia di cambiare lo strumento che hanno acquisito e del cui funzionamento sono oramai pienamente convinti per averlo sperimentato. La ventata delle riforme attraversò anche l'esperanto in due occasioni: nel 1894 Zamenhof stesso, avendo raccolto varie proposte di modifica della lingua le pose in votazione attraverso il periodico *La Esperantisto*, unica rivista di esperanto esistente che funzionava come strumento di informazione e di diffusione ed anche come palestra di esercitazione e discussione linguistica. Le modifiche poste in votazione furono tutte respinte e la lingua si avviò quindi ad una stabilità, rafforzata dal sempre maggior numero di testi letterari che

aperadis. Dua reforma ondo estis en la periodo 1907-1908, kiam estis la iluzio, ke iu Delegitaro de sciencistoj povos disvastigi la lingvon en akademia medio. La Delegitaro, vaste apogata de la esperantistoj ĉe la komenco, elektis poste lingvon forte bazitan sur Esperanto, sed kiu deiĝis de ĝi en kelkaj trajtoj esencaj kaj de la gramatiko kaj de la vortaro. La esperantista popolo, escepte de eta malplimulto, rifuzis aliĝon al tiu ĉi nova lingvo kun reguloj truditaj de komisiono de fakuloj: Esperanto evoluos kiel etna lingvo, malrapide, pere de neologismoj kiuj, tra natura evoluo, arkaikigos formojn malpli taŭgajn. Jam en 1905, per la akcepto de tri libroj kiel fundamento de la lingvo, ĉi tiu estis liberigita de reformoj deciditaj de supre, kaj do ni povas konsideri, ke 1905 estis la unua jaro ekde kiam ĉiu reformpropono blokiĝos dekomence.

La laboristoj partoprenis la socian vivon kutime grupigitaj en apartaj asocioj; do la unuaj kleruloj adeptoj de Esperanto klopodis interesi laboristajn asociojn. Jam en 1903-1905 estis kreitaj la unuaj grupoj de esperanistaj laboristoj: temis pri laboristoj kun nealta kultura nivelo, ofte konantoj sufiĉe proksimumaj eĉ de propra nacia lingvo. La unuaj grupoj estis en Hago, Hamburgo, Munkeno, Parizo. En Britio naskiĝis en 1907 Brita Ligo de Socialistoj Esperantistoj, kaj aperis ankaŭ naciaj revuoj en Nederlando, Ĉeĥoslovakio, Francio. Marcel Verama

andavano man mano comparendo. Una seconda ondata di riforme fu nel periodo 1907-1908, quando vi fu l'illusione che una Delegazione di scienziati avrebbe potuto diffondere la lingua in un ambiente accademico. La Delegazione, largamente appoggiata dagli esperantisti all'inizio, scelse poi una lingua fortemente basata sull'esperanto, ma che se ne discostava in alcuni tratti essenziali sia della grammatica che del lessico. Il popolo esperantista, salvo una piccola minoranza, rifiutò di aderire a questa nuova lingua, con regole imposte da una commissione di esperti: l'esperanto si sarebbe evoluto come una lingua etnica, lentamente, tramite neologismi che avrebbero, con la naturale evoluzione, reso arcaismi forme meno buone. Infatti già nel 1905, con l'accettazione del gruppo di tre libri come fondamento della lingua, quest'ultima era stata svincolata da riforme decise dall'alto, e quindi possiamo considerare il 1905 come l'anno a partire dal quale qualsiasi proposta di riforma era bloccata sul nascere.

I lavoratori partecipavano alla vita sociale solitamente raggruppati in associazioni specifiche; pertanto i primi intellettuali adepti dell'esperanto cercarono di interessare associazioni di lavoratori. Già nel 1903-1905 si formarono i primi gruppi di lavoratori esperantisti: si trattava di lavoratori di basso livello culturale, spesso conoscitori assai approssimativi della loro stessa lingua materna. I primi gruppi si formarono a L'Aia, Amburgo, Monaco di Baviera, Parigi. In Inghilterra nacque nel 1907 una Lega Britannica dei Socialisti Esperantisti, e

(pseŭdonimo de Paul Berthelot, fondinto en 1905 de revuo *Esperanto*) estis en 1906 iniciatinto de revuo kiu ekaperis la postan jaron, *Internacia Socia Revuo*. En 1906 estis okazinta, dum la E-kongreso en Ĝenevo, eta maldekstrula kongreso, nomita poste en la historio *Ruĝula kongreseto*. Naskiĝis *Internacia Asocio Paco-Libereco*, kiu poste nomiĝos *Liberiga Stelo*, kun la celo kontraŭbatali militismon kaj kapitalismon, kaj disvastigi Esperanton inter socialistoj, pacifistoj, liberecanoj; sed la asocio neniam disvastiĝis konkrete ekster Francio. Ankaŭ en la sekvaj kongresoj okazis ĉiujare kunvenoj de maldekstruloj kun la titolo *Ruĝula kongreseto*. Intertempe kreiĝis en diversaj landoj de centra Eŭropo asocioj de laboristoj, kaj estis planita klopodo kolekti ĉi tiujn asociojn en ununuran internacian organizon. Tia unuiĝo estus devinta formaliĝi dum la kongreso en Parizo en 1914, kiu tamen ne povis okazi pro la eksplodo de la milito.

La laborista E-movado stagnis dum la milito. Efektiva organizo estis kreita en 1921, kiam franco Eugène Adam (1879-1947) klopodis starigi denove la kontaktojn kaj antaŭenigis revuon *Le travailleur espérantiste*, en kiu li verkis plurajn artikolojn sub la nomo *L'anti*; poste li mem alprenis la nomon Eŭgeno Lanti kaj estis la ĉefa organizanto de la *Sennacieca Asocio Tutmonda*. Tiu asocio do akcentis la kontraŭstaron al la koncepto de nacio pli ol la insiston pri la koncepto de laborista klaso.

uscirono anche delle riviste nazionali in Olanda, Cecoslovacchia, Francia. Marcel Verama (ps di Paul Berthelot, fondatore nel 1905 della rivista *Esperanto*) fu l'iniziatore nel 1906 di una rivista, prologo di una rivista che uscì l'anno successivo, *Internacia Socia Revuo* (Rivista Sociale Internazionale). Nel 1906 aveva avuto luogo, durante il congresso di esperanto a Ginevra, un piccolo congresso di sinistra, denominato poi nella storia *Ruĝula kongreseto* (Piccolo congresso dei rossi). Nacque una associazione internazionale di pace e libertà, *Internacia Asocio Paco-Libereco*, che poi si chiamerà *Liberriga Stelo* (Stella liberatrice), con lo scopo di combattere il militarismo, il capitalismo e di diffondere l'esperanto tra i socialisti, i pacifisti, i libertari; ma l'associazione non si diffuse mai significativamente al di fuori della Francia. Anche nei congressi successivi ci furono ogni anno riunioni di partecipanti di sinistra con il titolo "Piccolo congresso dei rossi". Nel frattempo si creavano in diverse nazioni dell'Europa centrale associazioni di lavoratori, e fu progettato un tentativo di raccolta di queste società in un'unica organizzazione internazionale. Tale unione avrebbe dovuto formalizzarsi durante il congresso di esperanto di Parigi nel 1914, che però non poté svolgersi per l'inizio del conflitto.

Il movimento esperantista dei lavoratori ebbe una fase stagnante durante la guerra. Una effettiva organizzazione fu creata nel 1921, quando il francese Eugène Adam (1879-1947) cercò di stabilire di nuovo i contatti e portò avanti la rivista *Le travailleur espérantiste* sulla

Liaj artikoloj estis poste kolektitaj en fasciklon sub la titolo “For la neŭtralismon!”, kiu iĝis kvazaŭ baza teksto por la nova organizaĵo.

La polemiko kun Gramsci enkadriĝas en momento kiam komenciĝis nova florado de la internaciisma movado en la tujpostmilita periodo,. La multnombra elmigrado, daŭranta jam de kelke da jardekoj, estis levinta la problemon de la lingvo kiel esencan problemon por faciligi la integriĝon de la laboristoj en la gastiganta lando. La milito, kun alternaj antaŭeniroj kaj retretoj de la armeoj, kun diversnaciaj soldatoj unu apud la alia, estis iginta eĉ pli evidenta la problemon de la interkonpreniĝo je popola nivelo. Startas de ĉi tie la propono de Vezio Cassinelli kaj la polemiko sekvinta la draste negativan respondon de Gramsci.

Aliaj legantoj respondis siavice. Aparte interesaj la konsideroj de Ruggero Panebianco, ĉar li evidentigis, kiel Esperanto povas esti bela ankaŭ estetike, eco preskaŭ apriorie malagnoskata ĉe lingvo artefarita. Li estis unu el la unuaj esperantistoj en Padova kaj estro de la loka grupo¹. Tiu ĉi grupo estis fondita en 1913 kaj ĝi iniciatis kursojn pri la internacia lingvo en pluraj lokoj de

¹ Pri la aktivado de Ruggero Panebianco (1848-1930) vidu C.Minnaja, *L'università di Padova e la lingua internazionale*, Quaderni per la storia dell'università di Padova, 40 (2007), p. 67-110.

quale scrisse vari articoli sotto il nome di *L'anti*; poi prese egli stesso il nome Eùgeno Lanti e fu il principale organizzatore della *Sennacieca Asocio Tutmonda* (SAT, Associazione Mondiale Anazionale). Tale associazione poneva quindi l'accento sulla contrarietà al concetto di nazione più che sul concetto di classe lavoratrice. I suoi articoli furono poi raccolti in un fascicolo sotto il titolo "Abbasso il neutralismo!" che diventò quasi un testo di base per la nuova organizzazione.

La polemica con Gramsci si inserisce in un momento in cui iniziava una nuova fioritura del movimento internazionalista che si ebbe nell'immediato dopoguerra. La vasta emigrazione che durava già da alcuni decenni aveva posto il problema della lingua come problema essenziale per facilitare un'integrazione del lavoratore nel paese ospitante. La guerra, con le alternanti avanzate e ritirate degli eserciti, con la presenza di soldati di varie nazioni a contatto gli uni con gli altri, aveva reso ancor più drammatico il problema della comprensione a livello di popolo. Di qui la proposta di Vezio Cassinelli e la polemica che seguì alla risposta drasticamente negativa di Gramsci.

Altri lettori risposero a loro volta. Di particolare interesse le considerazioni di Ruggero Panebianco, perché questi metteva in luce come anche l'esperanto potesse essere bello artisticamente, qualità quasi negata a priori nei confronti di una lingua nata a tavolino. Egli fu uno dei primi esperantisti di Padova e dirigente del gruppo

regiono Veneto, de Rovigo al Fossò, de Este al Legnago, Piazzola, Cittadella. Panebianco estis tiutempe jam konata profesoro pri mineralogio de la universitato de Padova, kaj plurajn sciencajn iniciatojn oni ŝuldas al li. Docento dum pli ol 40 jaroj en la padova universitato, en 1883 li estis stariginta la Mineralogian Muzeon kiel aŭtonoman institucion. Li fondis poste en 1888 la periodaĵon "Rivista di Mineralogia e Cristallografia Italiana", kiun li direktis ĝis 1918. En ĉi tiu revuo, en la periodo 1914-1916, ni trovas iujn artikolojn liajn en Esperanto, reeldonitajn poste kiel memstarajn broŝurojn de la Tipografia Kooperativo de Padova. Panebianco ĉiam dediĉis atenton al la lingvo kaj al la internacieco de la scienco: iu lia broŝuro pri la leĝo de Haüy, baza en kristalografio, havas antaŭparolon en lingvoj Esperanto, itala, angla, franca, kaj germana. En tiu antaŭparolo li mencias Lev Tolstoj kaj lian juĝon pri Esperanto kaj ĝia facileco. La artikolo estas krome interesa de la vidpunkto de la scienca terminologio, ĉar Panebianco estas kreinto de la kristalografia terminologio.

Panebianco estis socialista aktivulo jam ekde siaj junulaj jaroj. En 1893 li estis tradukinta, sub la titolo "La venonta socia revolucio", ĉapitron de la verko de William Morris "Lando neekzistanta", por la Milana eldonejo "Ufficio della lotta di classe" (Oficejo de la klasbatalo). Estas priskribita lando

locale¹. Questo gruppo era stato fondato nel 1913 ed era promotore di corsi di lingua internazionale in numerose località del Veneto, da Rovigo a Fossò, da Este a Legnago, Piazzola, Cittadella. Panebianco era all'epoca professore, già affermato, di mineralogia all'università di Padova, e numerose iniziative scientifiche si devono a lui. Docente per oltre quarant'anni nell'ateneo patavino, nel 1883 aveva costituito il Museo di Mineralogia come entità a sé stante. Fu poi fondatore nel 1888 della "Rivista di Mineralogia e Cristallografia Italiana", che diresse fino al 1918. In questa rivista, nel periodo 1914-1916, troviamo alcuni suoi articoli in esperanto, ripubblicati poi come opuscoli a sé stanti dalla Società Cooperativa Tipografica di Padova. Panebianco aveva sempre dedicato attenzione alla lingua e all'internazionalità della scienza: un suo fascicolo in esperanto sulla legge di Haüy, fondamentale in cristallografia, ha una prefazione in esperanto, italiano, inglese, francese e tedesco. In tale prefazione egli cita Leone Tolstoj e il suo giudizio sull'esperanto e la sua facilità. L'articolo è inoltre interessante dal punto di vista della terminologia scientifica, perché Panebianco è un creatore della terminologia cristallografica.

Panebianco era stato un militante socialista fin dai suoi anni giovanili. Nel 1893 aveva tradotto, sotto il titolo "La futura rivoluzione sociale", un capitolo del

¹ Sull'attività di Ruggero Panebianco (1848-1930) vd. C. MINNAJA, *L'università di Padova e la lingua internazionale*, Quaderni per la storia dell'università di Padova, 40 (2007), pp. 67-110.

sen estroj kaj sen leĝoj. La antaŭparolo estas kritika rilate al anarkiistoj, kies revolucio estas similigita al tiu burĝa, kaj ĝi finiĝas per la jenaj vortoj:

Nur la generacioj de la socialista Ŝtato – Ŝtato kiu, zorgante nur pri produktado kaj interŝanĝo de la varoj, estas la neo de la nuna – povos eble realigi tiun absolutan neadon de organizoj, eĉ socialistaj, kio por la momento estas revo, tre bela revo: tiu priskribita de Morris.

Eĉ se post 1918 Panebianco ne plu uzos Esperanton, sed la *latino sine flexione* de Peano, li estos ĉiam pacifisma socialisto kaj plena apoganto de la utileco de internacia planlingvo. En 1921 li eldonas broŝuron, *Adoptione de lingua internationale es signo que evanesce contentione de classe et bello*: en ĝi li esprimas la koncepton ke adopto de internacia lingvo povas elimini la klaskonfliktojn kaj la militon. Tiuteme li estis proksima al la ideologio de Zamehof, kiu en sia alvoko al la diplomatoj titolita “Post la granda milito”, publikigita en la revuo *The British Esperantist* fine de 1915, kiam oni supozis, ke la milito estas finiĝonta, forte akcentis la lingvan demandon, proponante, ekzemple, ke lando ne havu nomon el iu popolo sed el sia ĉefurbo.

libro di William Morris "Un paese che non esiste", per i tipi dell'editrice "Ufficio della lotta di classe", Milano. Viene descritto un paese senza capi e senza leggi. La prefazione ha una critica nei confronti degli anarchici, la cui rivoluzione viene assimilata a quella borghese, e termina con queste parole:

Soltanto le generazioni dello Stato socialista – Stato che, occupandosi solamente della produzione e dello scambio dei beni, è la negazione di quello attuale – potranno forse realizzare quella negazione assoluta di organizzazioni, anche socialiste, che per ora è un sogno, un bellissimo sogno: quello descritto dal Morris.

Anche se dopo il 1918 Panebianco non userà più l'esperanto, ma il *latino sine flexione* di Peano, sarà sempre un socialista pacifista e un convinto assertore dell'utilità di una lingua internazionale pianificata. Nel 1921 pubblica un opuscolo, *Adoptione de lingua internationale es signo que evanesce contentione de classe et bello*: in esso esprime il concetto che l'adozione di una lingua internazionale possa eliminare i conflitti di classe e la guerra. Era in questo vicino alla ideologia di Zamenhof, che nel suo appello ai diplomatici intitolato *Dopo la grande guerra*, pubblicato sulla rivista *The British Esperantist* alla fine del 1915, quando si pensava che la guerra stesse per finire, dava molto risalto alla questione linguistica, proponendo ad esempio che un paese non traesse il suo nome da un popolo ma dal nome della capitale.

Juĝon pozitivan pri la ebleco, ke lingvo internacia povas favori la pacon kaj la reciprokan interkonon inter la popoloj estis esprimita en 1914 ankaŭ de Roberto Ardigò, profesoro pri filozofio en Padova de 1881 ĝis 1920, en letero al la Padova esperantista grupo, kiu estis petinta lian opinion pri la utileco de internacia lingvo.

Milano estis en tiuj jaroj aparte favora al Esperanto: la loka grupo estis fondita jam en decembro 1906 kun la titolo “Milana grupo pro Esperanto”; ĝi propagandis la lingvon kaj starigis kursojn, kaj la unua leciono ĉe la Filologia rondo havis 900 ĉeestantojn. En 1911 naskiĝis en Milano la “Esperantista konsulejo por la italaj universitatoj”, fondita de studento Pier Carlo Monti el Pavia, kun la kunlaboro de fratoj Pietro kaj Rinaldo Padulli el Milano kaj Aldo Schmucker el Ĝenovo. En 1913 la du grupoj kunfandiĝis en la “Milana Esperantista Rondo”. Samjare Milano gastigis la kvaran esperantistan nacian kongreson, kun signifa partopreno de katolikoj, socialistoj, anarkiistoj kaj sekvantoj de aliaj ideologioj. La ĉefepiskopo, kardinalo Ferrari, estis jam antaŭe sendinta al la grupo koran saluton, dum d-ro Angelo Filippetti, kiu iĝos poste socialista urbestro, aktive partoprenis la kongreson. La sukceso de la manifestacio kaj la interesiĝo de la aŭtoritatoj kaŭzis, ke Milano estis elektita kiel sidejo de la Itala Esperanto-Federacio.

Un giudizio positivo sulla possibilità che una lingua internazionale possa favorire la pace e la reciproca conoscenza tra i popoli fu espresso nel 1914 anche da Roberto Ardigò, professore di filosofia a Padova dal 1881 al 1920, in una lettera al gruppo esperantista padovano che gli aveva chiesto un parere sull'utilità di una lingua internazionale.

Milano era in quegli anni particolarmente favorevole all'esperanto: il gruppo era stato fondato già nel dicembre 1906 con il nome "Milana grupo pro Esperanto", faceva propaganda e istituiva corsi, e la prima lezione di un corso tenuto al Circolo Filologico vide la presenza di 900 persone. Nel 1911 nacque a Milano il "Consolato esperantista per le università italiane" fondato dallo studente Pier Carlo Monti di Pavia, con la collaborazione dei fratelli Pietro e Rinaldo Padulli di Milano e Aldo Schmucker di Genova. Nel 1913 i due gruppi si fusero nel "Circolo Esperantista Milanese". Nello stesso anno Milano ospitò il quarto congresso esperantista nazionale, con una partecipazione significativa di cattolici, socialisti, anarchici e seguaci di altre correnti ideologiche. L'arcivescovo cardinale Ferrari aveva precedentemente inviato al gruppo un caloroso saluto, mentre il dott. Angelo Filippetti, futuro sindaco socialista, prese parte attiva al congresso. Il successo della manifestazione e l'interessamento delle autorità fecero sì che Milano fu scelta come sede della Federazione Esperantista Italiana.

Post la halto de ĉiuj aktivadoj ŝuldita al la milito, en Milano rekomenciĝis la aktivado de la grupo kun informaj prelegoj kaj lingvaj kursoj. Simpatia iniciato estis la starigo de “Esperanta Domo”, kun sidejo ĉe la elementa lernejo de Via Spiga, disponigita de la Komunumo; inter la iniciatintoj estis Angelo Filippetti, kiu estis elektita ĝia prezidanto. En tiu “Esperanta Domo” havis la sidejon la Itala Esperanto-Federacio kaj la Esperanto-Instituto por regiono Lombardio. Ne longe poste Angelo Filippetti estis elektita urbestro de Milano kaj li enkondukis la studon de Esperanto en la 5^a kaj 6^a elementa klaso; ankoraŭ dum lia mandato estis inaŭgurita iu “Via Zamenhof”, kiu, post dumtempa ŝanĝo de nomo volita de la faŝista reĝimo, kiu celis forigi nomon de hebreo, ekzistas ankoraŭ nun, apud “Via Angelo Filippetti”.

En la jaroj de ni traktataj esperantistaj grupoj de maldekstruloj havis intensan agadon en nordokcidenta Italio. Ankoraŭ en Milano en 1923 aktivas la Proleta Esperanto-Grupo; fakte *Sennacieca Revuo*, periodaĵo de SAT, en la numero de julio 1923 donas la sekvan informon:

Milano: La loka Proleta Esperanto-Grupo malfermis novan kurson. Aliĝis 70 personoj; efektive partoprenas proksimume 55, el kiuj nur deko estis partopreninta la unuan kurson. Instruas, tre bone, kamarado Virgilio Bellone. La Grupo daŭre kunvenas ĉiumerkrede kaj

Dopo la sospensione di tutte le attività dovuta alla guerra, a Milano riprese l'attività del gruppo con conferenze informative e corsi di esperanto. Una simpatica iniziativa fu l'istituzione della "Esperanta Domo" (Casa dell'Esperanto), con sede presso la scuola elementare di Via Spiga, messa a disposizione dal Comune; tra gli iniziatori vi fu Angelo Filippetti che ne fu eletto presidente. In tale "Casa dell'Esperanto" ebbero sede la segreteria della Federazione Esperantista Italiana e quella dell'Istituto di Esperanto per la Lombardia. Poco dopo Angelo Filippetti fu eletto sindaco di Milano ed introdusse lo studio dell'esperanto nella 5^a e 6^a classe elementare; ancora durante il suo mandato fu inaugurata una "Via Zamenhof" che, dopo un temporaneo cambio di nome voluto dal regime fascista che voleva espurgare il nome di un ebreo, esiste tuttora, vicino alla via Angelo Filippetti.

Negli anni di cui trattiamo gruppi esperantisti di sinistra ebbero un'attività intensa nell'Italia nord-occidentale. Ancora a Milano nel 1923 è attivo il Gruppo Esperantista Proletario; infatti la rivista *Sennacieca Revuo* (Rivista dell'anazionalità), periodico della SAT, nel n° del luglio 1923 riporta la notizia seguente:

Milano: Il locale Gruppo Esperantista Proletario ha aperto un nuovo corso. Aderenti 70 persone; partecipanti effettivi circa 55, dei quali solo una decina aveva partecipato al primo corso. Insegna, molto bene, il compagno Virgilio Bellone. Il Gruppo continua a riunirsi ogni mercoledì e venerdì, dalle 8,30 alle 10 di

*ĉiuvendrede, vespere de la 8^h, 30 ĝis la 10^h
ĉe la sidejo (Corso Magenta, 15). La fama
esperantisto d-ro P. C. Monti donacis al la
biblioteko de la Grupo multajn valorajn
verkojn en Esperanto; ni esperas, ke
ankaŭ aliaj volos sekvi lian ekzemplon!*

Estas ĉi tie menciita Pier Carlo Monti el Viggiù, doktoriĝinta pri medicino, direktoro de la Itala Esperanto-Instituto, kiu poste kunfandiĝis kun la Itala Esepranto-Katedro fondita de geologo Achille Tellini. Monti estis ankaŭ ŝatata instruisto kaj tradukisto; li verkis gramatikon kaj tradukis al la itala la zamenhofan traktaton “Esenco kaj estonteco de la lingvo internacia” (1931).; li tradukis esperanten rakontojn de De Amicis, la ĉapitron pri la pesto el “La Gefianĉoj” kaj sonetojn de Dante kaj Carducci.

Siaflanke la Laborista Esperanto-Grupo de Ĝenovo eldonis en 1922 la tradukon de “Devoj de la homo” de Mazzini (trad. de Michele Arabeno kun la revizio de Aldo Schmucker, Vicdirektoro de la Liguria Esperanto-Instituto). La unua eldono estis de 10.000 kopioj, distribuitaj en la tuta mondo.

Al Esperanto proksimiĝis ankaŭ la anarkia ideologio. Errico Malatesta (1853-1932), dum multaj jaroj ĉefa aktivulo de la anarkiista movado en Italio, estis lerninta Esperanton dum sia ekzilo en Londono en la unuaj jaroj de la dudeka

sera, presso la sede (Corso Magenta 15). Il famoso esperantista Dr. P. C. Monti ha donato alla biblioteca del Gruppo molte preziose opere in esperanto; speriamo che anche altri vorranno seguire il suo esempio!

È ricordato qui Pier Carlo Monti, di Viggiù, laureatosi in medicina, direttore dell'Istituto Italiano di Esperanto, che poi si fuse con la Cattedra Italiana di Esperanto fondata dal geologo Achille Tellini. Monti fu anche un apprezzato insegnante e traduttore; scrisse una grammatica e tradusse in italiano il trattato di Zamenhof "Essenza e avvenire della lingua internazionale" (1931); tradusse in esperanto racconti di De Amicis, il capitolo sulla peste dai "Promessi Sposi" e sonetti di Dante e di Carducci.

A sua volta il Gruppo Esperantista dei Lavoratori di Genova pubblicò nel 1922 la traduzione dei "Doveri dell'uomo" di Mazzini (tr. Michele Arabeno con la revisione di Aldo Schmucker, Vice-direttore dell'Istituto Ligure di Esperanto). La prima edizione fu in 10.000 copie, distribuite in tutto il mondo.

All'esperanto si avvicinò l'ideologia anarchica; Erico Malatesta (1853-1932), per molti anni esponente del movimento anarchico in Italia, aveva imparato l'esperanto durante il suo esilio a Londra nei primi anni del Novecento e continuò a coltivarlo con letture anche quando tornò in Italia, dove a Milano fondò e diresse il

jarcento; li daŭre praktikis ĝin per legado, ankaŭ kiam li revenis al Italio, kie en Milano li fondis kaj direktis la anarkiistan ĵurnalon *Umanità nuova* (Nova homaro), kiu aperis de 1920 ĝis 1922. Ĝia programo antaŭvidis fratecan rilaton inter ĉiuj popoloj, tre proksiman al la zamenhofa idealo.

quotidiano anarchico *Umanità nuova*, che uscì dal 1920 al 1922. Il suo programma prevedeva un rapporto fraterno tra tutti i popoli, fortemente vicino all'ideale di Zamenhof.

ANDREA MONTAGNER

Antaŭparolo

GRAMSCI KAJ ESPERANTO

Mi volas komenci ĉi tiun mian prezenton piedpinte, ĉar mi konscias pri la graveco de la kolektitaj atestoj, ĉu favore ĉu kontraŭ unu aŭ alia tezo; sed same konscia, eĉ obstine konscia, ke antaŭ ni troviĝas ne du kontraŭstarantaj partioj, sed prefere du partioj kiuj devas ekkoni unu la alian.

Tion mi faras piedpinte rilate al Gramsci, laŭ kies penso formiĝis miloj, ec milionoj da kadroj kaj gekamaradoj de la Komunista Partio, por kiuj la verdikto de Gramsci pri Esperanto starigis kvazaŭ mejloŝtonon, kiu prokrastis la problemon pri internacia interkomunikado ĝis post la “fina venko”.

Tion mi faras piedpinte rilate al Esperanto, kies historio hodiaŭ nepre ne povas egali tion, pri kio Gramsci parolis en sia epoko. Paradokse ankaŭ iuj esperantistoj atendas la “finan venkon”; sed hodiaŭ ni esperantistoj devas redifini la signifon de

ANDREA MONTAGNER

Prefazione

GRAMSCI E L'ESPERANTO

Voglio cominciare questa mia presentazione in punta di piedi, perché sono consapevole della gravità delle testimonianze raccolte, sia a favore che contro una tesi o l'altra, ma altrettanto consapevole e caparbiamente consapevole che non ci troviamo di fronte a due parti contrastanti ma semmai a due parti che devono cominciare a conoscersi.

Lo faccio in punta di piedi nei confronti di Gramsci, sul quale pensiero si sono formati migliaia se non milioni di quadri del Partito e compagne e compagni, per i quali il giudizio di Gramsci sull'Esperanto è stato come la pietra miliare di un "rimandare" il problema della comunicazione internazionale alla "vittoria finale".

Lo faccio in punta di piedi nei confronti dell'Esperanto, la cui storia oggi non può assolutamente essere riconducibile a quello di cui parlava Gramsci a suo tempo. Paradossalmente anche per alcuni esperantisti

“fina venko”, samkiel ni jam delonge redifinis ĝian signifon por maldekstra movado.

Je la du ekstremoj troviĝas nepaciĝemaj konsideroj. Unuaflanke oni esence asertas “ni havas pli gravajn aferojn pri kiuj zorgi”. Aliaflanke oni preferas memreference rekonfirmi sian diferencon por pravigi ian apartiĝon – ankaŭ kiel maldekstruloj – ian tendencon al mondo el rilatoj kaj agoj disigita de la ĉirkaŭa medio. Ambaŭkaze komunikado mankas, kio estas grava eraro por esperantistoj.

Tiutempe Gramsci, kiel evidentigas la lasta eseo de la kolekto, celis akordigi la dialektojn, lingvojn de la popolo, kun la itala lingvo, konsiderata la lingvo de la burĝa klaso, do lingvo trudita de supre. Ni imagu do, kion li povis pensi pri Esperanto!

Mi opinias, ke hodiaŭ la maldekstra penso devus revizii tiun starpunkton, kaj ĉe la lumo de la jarcenta Esperanta historio, kaj ĉe la lumo de la konkretaj postuloj pri lingva rajtegaleco fontantaj el la mondokunvenoj. Mi pensas pri la Mondaj Sociaj Forumoj aŭ pri la Kongresoj de la Socialista Internacio. Koncerne tion, hodiaŭ ankoraŭ validas la rimarkoj de la direktoro de “Avanti”: “En la internaciaj socialistaj kongresoj oni parolas tri lingvojn – germanan, anglan, francan – kaj oni forĵetas horojn kaj horojn por traduki, kaj oni ne interkompreniĝas... kelkfoje”. Se ĝuste hodiaŭ ni vizitas la retpaĝon de la Socialista Internacio, ni konstatas ke la kondiĉoj de la interkomunikado

deve venire una “vittoria finale” ma è altrettanto valido oggi ridefinire cosa vuol dire vittoria finale per noi esperantisti come oggi abbiamo da tempo rivisto cosa vuol dire “vittoria finale” per un Partito della sinistra.

Ai due estremi ci sono considerazioni poco concilianti: da una parte si dice, in sostanza, abbiamo altro a cui pensare. Dall'altra si è così autoreferenziali che si preferisce ribadire la differenza per giustificare una separazione, anche come uomini della sinistra, che è attrazione verso un mondo di relazioni e azioni separato da ciò che ci succede attorno. In entrambi i casi si manca di comunicazione e per un esperantista questo è un peccato grave.

Allora, Gramsci, come dice bene l'ultimo saggio della raccolta, aveva in mente di conciliare i dialetti, lingue del popolo, con l'italiano considerato come lingua delle classi borghesi e quindi come lingua che veniva imposta dall'alto. Immaginiamoci cosa poteva pensare dell'esperanto! Io penso che oggi il pensiero della sinistra potrebbe rivisitare quel giudizio sia alla luce dell'esperienza fatta dall'esperanto sia alla luce della vera esigenza di parità linguistica che vengono dai consessi internazionali, penso al Social Forum o ai congressi della Internazionale socialista. Del resto ancora oggi vale quello che scriveva il direttore dell'Avanti: “nei congressi internazionali socialisti si parlano tre lingue – francese, inglese e tedesco – si perdono ore ed ore per le traduzioni e non ci si capisce... qualche volta”. Se

estas ekzakte la samaj, pri kiuj parolis antaŭ jarcento la direktoro de Avanti. Gramsci pravas asertante, ke lingvo devas formiĝi de malsupre. Tiukaze, tamen, prefere ol pri Esperanto li pensis pri la itala, lingvo ja trudita de supre. Ĝuste ni esperantistoj celas naski de malsupre neŭtralan lingvon favorantan la lingvan rajtegalecon kaj la reciprokan respekton.

Mi dezirus ĉi tie komprenigi la agacon kiun maldekstra esperantisto, kiel mi, sentas, kiam li komparas la vortojn de Gramsci – la supozita arideco kaj sterileco de “artefarita lingvo” kun la realo de nia nuna interkomunikado kun alilandaj gekamaradoj: ni iafoje vere sentas nin kvazaŭ surdmutuloj parolantaj inter surdmutuloj (kvankam la komparo de Gramsci montras, ke eĉ la surdmutuloj interkomunikas per efika internacia lingvo, ia mimika Esperanto).

Sed Esperanto multe evoluis dum la tempo, difference de tio, kion diris Gramsci, kiu imagis ĝian lingvistikan-semantikan fosiliĝon. Kiam esperantisto sentas tian agacon, jen kreskas lia deziro komuniki al sia politika, asocia mondo, ke vere ekzistas la ebleco, ne teoria sed konkreta, akiri novan, facilan, egalecan komunikrimedon. Necesas nur havi la deziron koni la problemon kaj dediĉi al ĝi iom da tempo.

Certe, necesos longa, malfacila laboro. Ĝuste pro tio naskiĝis la Rondo Arci-Esperanto: loko kie

andiamo a vedere il sito dell'Internazionale socialista oggi come oggi troviamo le stesse condizioni di comunicazione espresse un secolo fa dal direttore dell'Avanti. Ma ha ragione anche Gramsci quando dice che una lingua deve nascere dal basso ma in questo caso non poteva avercela con l'Esperanto ma semmai con l'italiano che fu, lui sì, imposto dall'alto. Noi siamo qui a chiederci e chiedere di far nascere dal basso una lingua neutra come rispetto dell'altro.

Vorrei rappresentare qui per un volta lo stridore che un esperantista di sinistra sente dentro di se tra le parole di Gramsci, la presunta aridità e sterilità di una lingua artificiale, e la realtà della comunicazione nel mondo che abbiamo davvero con persone, compagni e compagne, che a volte si sentono come davvero dei sordomuti che parlano tra sordomuti. Comunque anche considerando l'osservazione di Gramsci penso che anche gli esperantisti debbano essere oggi considerati alla stregua dei sordomuti, il cui linguaggio senza dubbio potrebbe essere considerato un esperanto umano. La lingua Esperanto è evoluta col tempo, a differenza di quello che dice Gramsci, immaginando una fossilizzazione linguistico-semanticamente e solo quando si tocca con mano questo stridore si vuole comunicare alla nostra parte politica, alla nostra associazione, al nostro mondo reale che abbiamo toccato con mano realmente, e non teoricamente, la possibilità che tutti noi si prendano il tempo e la voglia di conoscere.

ni renkontiĝas, unue por kreski kulture, due por partopreni en la internaciaj pac-bataloj, kaj por proksimiĝi al movadoj kiel Lilliput. Ĉar ankaŭ ni ja estas etaj Davidoj kiuj, kune kun sennombraj aliaj Davidoj, ribelas kontraŭ Goljato: tiu mondpotenco kiu, ankaŭ pere de la lingvo, trudas al ni sian perfortan politikan-ekonomian superregadon.

Arci-Esperanto estas kultura kaj politika centro solidara kaj engaĝita kun ĉiuj fakoj de la maldekstra kaj pacifista monda movado. **Alia mondo estas ebla kaj konstruenda.**

Mi dediĉas ĉi tiun mian laboron al Vezio Cassinelli, "humila laboristo" el Torino, vivinta je la komenciĝo de la pasinta jarcento: laŭ lia nomo ni titolis la Rondon Arci-Esperanto, al kiu estos transdonita la enspezo de la jena broŝuro.

Fine mi dankas la amikojn Carlo Geloso, Filippo Franceschi kaj Antonio De Salvo. La unua trovis la tempon por serĉi persone, anstataŭ mi, iujn artikolojn en la Komunuma Biblioteko de Torino. La dua tradukis kelkajn el ili kaj reviziis miajn tradukojn mem, kvankam liaj konvinkoj estas diferencaj de la miaj; ne ĉiam tio okazas en Esperantolando: tial mi estas dankema al li. La tria helpis min kvankam li ne estas je la sama penspolitikvidpunkto.

Milano, 15-a de julio 2006

Andrea Montagner

Questo lavoro sarà lungo, necessariamente difficile e laborioso, ed é per questo che è nato il Circolo Arci Esperanto, come punto di incontro e di crescita culturale prima di tutto, di accostamento reale alle lotte e alle campagne internazionali del movimento per la pace, di connessione alla rete Lilliput, nella quale ci riconosciamo come piccoli Davide assieme ad altri Davide contro un Golia che anche attraverso la lingua, quella sì, ci impone ben più dello strapotere politico e economico. Un centro di cultura, conoscenza e politica equidistante ma altrettanto impegnato in tutte le parti del movimento della sinistra.

Dedico questo mio lavoro a Vezio Cassinelli, “umile operaio” torinese dei primi anni del ventesimo secolo, a cui abbiamo intitolato il Circolo Arci Esperanto, al quale saranno devoluti i ricavati della vendita di questo opuscolo.

Ringrazio infine gli amici Carlo Geloso, Filippo Franceschi e Antonio De Salvo, il primo per aver trovato il tempo di cercare al mio posto alcuni articoli nella Biblioteca municipale di Torino, il secondo per aver tradotto alcuni di essi e rivisto le mie traduzioni nonostante la pensasse diversamente: non sempre capita in “esperantujo” e gliene sono grato. Il terzo per avermi aiutato nonostante non sia dello stesso pensiero politico.

Milano 15-7-2006

Andrea Montagner

GRAMSCI KAJ ESPERANTO

Kial Gramsci skribis pri esperanto,
kion li skribis kaj kio restis

Historia-dokumenta serĉado
farita de Andrea Montagner

GRAMSCI E L'ESPERANTO

Quello che Gramsci ha scritto dell'Esperanto,
e quello che ne rimane

Ricerca storico-documentaria
condotta da Andrea Montagner

AVANTI – SOCIALISTA TAGJURNALO

1918-01-24

SKRIBAS LEGANTO

KONTRAŬ ANTAŬJUĜO

de Vezio Cassinelli (Vecio Kassinelli)

Kara “Avanti”!

Mi sekvis kun viva intereso polemikon, kiu disvolviĝis en viaj paĝoj favore kaj kontraŭ kreado de Instituto pri kulturo socialista. De unu flanko kaj de la alia temoj ne estas malseriozaj sed, malgraŭ malfacilecoj, mi estas konvinkita ke, pro la profito de nia ideo, konvenas viviĝi Instituton pri kulturo nia. Ĉu estos malmultaj la lernantoj? Ĉu gravas? Esence estas ke elektitaj mensoj de nia partio volos daŭrigi labori entuziasme. Se ni estos praktikaj, se ne mankos al ni sencon de realo, sukceso venos. Mi havas proponon kaj, kiel humila laboristo, min permesas ĝin esprimi. Neniu povas rifuzi ke , en la kreado de naciaj nukleoj, lingvo estis unu el plej gravaj faktoroj. Nu, super (kaj ne kontraŭ) nacioj ni, por fratigi homojn kiuj laboras,

AVANTI – QUOTIDIANO SOCIALISTA

24-01-1918

Scrivo un lettore

CONTRO UN PREGIUDIZIO

di Vezio Cassinelli

Caro “Avanti” !

Ho seguito con vivo interesse la polemica che sulle tue colonne si è svolta pro e contro la creazione di un Istituto di cultura socialista. Dall'una parte e dall'altra gli argomenti non mancano di serietà ma, malgrado le difficoltà, io sono convinto che, nell'interesse del nostro ideale, conviene dar vita all'Istituto di cultura nostra. Saranno pochi gli alunni? Che importa? L'essenziale è che le menti elette del nostro Partito vogliano prestare con entusiasmo e continuità il loro concorso. Se saremo pratici, se non ci mancherà il senso della realtà, il successo verrà. Io ho in mente una proposta e, da umile operaio, mi permetto di esprimerla. Nessuno può negare che , nella creazione dei nuclei nazionali, la lingua sia stata uno dei fattori importanti. Ora, al di sopra (*e non contro*) le nazioni noi, ad affratellare le genti del lavoro,

volas krei Internacion. Sed dum niaj kongresoj eĉ grandaj kulturhomoj ne havas ilon, kiu permesus al ili interkomprenadi facile kaj tuje. Laboristoj italaj, slavaj, germanaj, japanaj ĉiutage kontaktiĝas en la granda laboratorio kosmopolita, tia estas Norda Ameriko, malproksimaj unu al la alia (eĉ socialistoj), ĉar kun malsimilaj lingvoj. Estas aŭ ne estas la vero ke Esperanto estas bonega lingvo helpanta kaj facile lernebla? Jes, laŭ la juĝo eĉ de gravaj personecoj de nia Partio. Fervora homo, klera kvankam modesta, ing. Ferruccio Niccolini (Ferruĉĉo Nikkolini), kiu mortis antaŭtempo, asertis ke estas nia Partio, kiu devas solvi la problemon pri internacia lingvo. Pri la sama opinio multaj aliaj konsentas sed ĝis nun nenio estis farita. Kial Esperanto ne povus esti unu branĉo de nia Lernejo pri kulturo socialista? Torino estas sendube la plej socialista urbo en Italio: estas ĉi tie ke junularo sekvas per sento kvazaŭ religia nian fidon kaj nia Partio faros agadon altmeritplena ĉu donos al junaj laboristoj torinanaj vojon interkomprenadi kun la laboristoj de la tutamondo.

Torino, la 22a de januaro 1918

Vezio Cassinelli

vogliamo creare l'Internazionale. Ma intanto nei nostri Congressi anche uomini di grande cultura mancano dello strumento che permette loro di intendersi con facilità e prontezza. Lavoratori italiani, slavi, tedeschi, giapponesi tutti i giorni si trovano a contatto nel grande laboratorio cosmopolita dell'America del Nord, lontani gli uni dagli altri (*anche se socialisti*) perché di diverse favelle. È vero o non è vero che l'Esperanto è una eccellente lingua ausiliaria e facile ad apprendersi? Sì, secondo il giudizio anche di eminenti personalità del nostro Partito. Un'anima fervente di socialista, un uomo dotto quanto modesto, l'ing. Ferruccio Niccolini, che la morte prematuramente rapì a noi, sosteneva che era il nostro Partito che doveva risolvere il problema della lingua internazionale. Di questo parere sembra siano moltissimi altri, ma fin qui nulla si è fatto. Perché non potrebbe essere l'Esperanto uno dei rami della Scuola di cultura socialista? Torino è, senza dubbio, la città più socialista d'Italia: è qui tutta una gioventù che segue con sentimento quasi religioso la nostra fede ed il Partito nostro farà opera altamente meritoria se darà ai giovani lavoratori torinesi il modo di intendersi con i lavoratori del mondo intero.

Torino 22 gennaio 1918

Vezio Cassinelli

KOMENTARIAS LA REDAKCIO

Ni kaptas la okazon pro tiu ĉi letero, klara kaj fidema, de Vecio Kassinelli, por prezenti iom da konsideroj, kiu singardu la kamaradojn kontraŭ facila aceptado de teorioj de la disvastigantoj de internaciaj lingvoj, por ke ili ne malŝparu tiom da malmulta tempo en senutilaj studoj kaj ili sinturnu al la studo akurata de la itala lingvo aŭ de la aliaj lingvoj pli parolataj, disvastigataj kaj konataj en la mondo.

1. Internacia lingvo estas stultaĵo, science. La lingvoj estas organismoj multe kompleksaj kaj nuancitaj, kiuj ne povas esti arte estigitaj. Neniam lingvoj estigis naciojn. Nacioj formiĝis pro ekonomiaj kaj politikaj necesoj de unu klaso: la lingvo estis nur unu el la videblaj dokumentoj kaj taŭgaj por propagando, kies burĝaj verkistoj profitis por estigi konsentojn inter sentimentuloj kaj ideologoj. Anstataŭe estas nacia unueco kiu ĉiam kaj ĉie determinis disvastigon de lingvo literatura tradicia en la kleraj klasoj en ia regiono. La unuiĝo de italaj ŝtatestoj, eksemple, disvastigis italian literaturan lingvon antaŭe en ĉiuj burĝuloj italoj kaj pli malrapide, tra la lernejo kaj kreskantaj kontaktoj inter la regionoj, kaŭzitaĵ de novaj vojoj de trafikoj, labornecesoj, militnecesoj ktp, ankaŭ en la proletaj

COMMENTA LA REDAZIONE

Cogliamo l'occasione di questa lettera, nitida e piena di fede, di Vezio Cassinelli, per esporre qualche considerazione che valga a porre in guardia i compagni contro la facile accettazione delle teorie dei divulgatori di lingue internazionali, perché essi non sprechino il poco tempo di cui possono disporre in studi inutili e la loro cura rivolgano piuttosto all'apprendimento accurato e preciso della lingua italiana o di una o due delle altre lingue parlate più diffuse e conosciute nel mondo.

1° La *lingua internazionale* è uno sproposito, scientificamente. Le lingue sono organismi molto complessi e sfumati, che non possono essere suscitate artificialmente. Esse non hanno mai determinato le formazioni nazionali. Le nazioni si sono formate per le necessità economiche e politiche di una classe: la lingua è stata solo uno dei *documenti* visibili e atti alla propaganda di cui gli scrittori borghesi si sono giovati per suscitare consensi anche fra i sentimentali e gli ideologi. È, invece, l'unità nazionale che ha determinato sempre ed ovunque la diffusione della lingua letteraria tradizionale nei ceti colti di una determinata regione. L'unificazione degli staterelli italiani ha, per esempio, diffuso la lingua letteraria italiana prima in tutta la borghesia italiana e più lentamente, attraverso la scuola e gli accresciuti contatti tra regione e regione dovuti alle nuove vie formatesi per i traffici, per necessità di lavoro, per necessità

klasoj, kiuj unue aliĝis publikan medion. Lingvaj transformadoj estas malrapidaj kaj okazas nur per novaj kontaktoj, kiujn vivo kompleksa kreas: ili estas spontaneaj, intellekte ili ne povas esti kreitaj. Lingvo ne estas nur komunikilo: Lingvo ne estas nur komunikilo: ĝi estas unue artverko, beleco, kaj oni vidas ke estas tia eĉ por la plej humilaj sociaj klasoj pro la ridado estigita de kiu ne esprimas sin bone per lingvo aŭ dialekto kiu kutime estas al li fremda. Internacia lingvo estus anstataŭe mekanismo, sen la esprimplenaj facilmovecoj kaj eblecoj de parolata lingvo: estus perfekta mekanismo, definitiva, ĉar pensrilatoj ĉiam ŝanĝas, idealo pri beleco ĉiam ŝanĝas, kaj nur lingvo parolata povas trovi en si mem, aŭ en aliaj lingvoj, novajn nuancojn, novajn verbajn ligojn, kiuj konformiĝu al novaj bezonoj: ĝi trovas ilin en burĝa klaso aŭ proleta kiu, apud lingvo klera komuna, havas sian profesion slangon kiu en ia punkto oferas al komuna lingvo metaforon, imagon, vorton kiu antaŭe mankis. Lingvo dependas, en maksimuma parto, de ekonomiaj kaj sociaj aktivecoj kaj nur en minimuma parto reagis al ili kaj determinas ŝanĝojn. Internacia lingvo, arte kreita antaŭ eksito de *Internacia*, antaŭ ol trafiko kaj politika vivo estu regulitaj stabile per kriterioj de internacia utileco, antaŭ ol estu estigitaj kontaktojn tiel profundajn kaj daŭraj inter diversaj partoj de la mondo, ke variado de lingvo disvastigu rapide en tuta sia plivastigo, malkreskus al konvencia slango

militari ecc., anche nei ceti proletari che prima sono affiorati alla vita pubblica. Le trasformazioni linguistiche sono lente, e avvengono solo per i contatti nuovi che i bisogni della complessa vita civile creano; essi sono spontanei, non possono essere determinati intellettualisticamente. La lingua non è solo mezzo di comunicazione: è prima di tutto opera d'arte, è bellezza, e che tale sia anche per i più umili strati sociali si vede dal riso che suscita chi non si esprime bene in una lingua o in un dialetto che gli è estraneo abitualmente. La lingua internazionale sarebbe invece un meccanismo, privo di tutte le agilità e le possibilità espressive di una lingua parlata: sarebbe un meccanismo perfetto, definitivo, perché i rapporti di pensiero cambiano continuamente, l'ideale di bellezza muta sempre, e solo una lingua parlata può trovare in sé stessa, o in altre lingue, nuove sfumature, i nuovi legami verbali che si adeguino ai bisogni nuovi: li trova nel passato, che rivive rinnovato, li trova in una regione che, attraverso uno scrittore simpatico e popolare, rende accetta una espressione che fino allora era stata solo dialettale: li trova in un ceto borghese o proletario che accanto alla lingua colta comune, ha un suo gergo professionale che ad un certo punto offre alla lingua comune una metafora, un'immagine, un (termine) che prima mancava. La lingua dipende, in massima parte, dal complesso svolgersi delle attività economiche e sociali, e solo in piccola parte reagisce su di esso e ne determina dei cambiamenti. La lingua internazionale, creata artificialmente prima che esista l'*Internazionale*, prima che i traffici e la vita politica siano stati

kun malmultaj kategorioj, eĉ ne stabila, same kiel ne estas stabila parolata slango en malgrandaj urboj, ĉar tiuj ĉi daŭre ŝanĝas kaj mankas fonto de lingvo al kiu referi.

2. Internacia lingvo eĉ ne estas disvastigita neceso en proleto, kiu migras. La plej parto de la migrintoj ne forlasis dialekton. Ekserlande tro ofte elmigrinto sentas solidarecon de la flanko de kiu parolas samedialekte kaj tiel en Argentino formiĝas vilaoj piemontaj, sardaj, siciliaj ktp, inter kiuj daŭrigas parohismaj kvereloj kiuj feliĉigas italan nacian vivon. Do internacia lingvo estus distingilo de privilegiaj klasoj, pli kleraj, pli evoluaj kaj povus fariĝi, sinturnante, okazon por senutilaj kvereloj kaj danĝeraj dividiĝoj. Ŝajnas ke socialistoj farus agadon pli meritan kaj pli utilan se, forĵetante neeban kaj antihistorian internacian lingvon, agadus plienergie por instigi lernadon de parolataj lingvoj pli precize kaj riĉe en la esprimado, pensante ke paroli precize gramatike signifas esti komprenataj pli bone kaj ke sintaksa precizeco signifas vere preciseco kaj kompleteco de la penso.

regolati in modo stabile con criteri di utilità internazionale, prima che siano stati suscitati dei contatti così profondi e continui tra le varie parti del mondo, che una variazione di linguaggio si diffonda rapidamente in tutta la sua estensione, si ridurrebbe a un gergo convenzionale di poche categorie, neppur esso stabile, come non è stabile neppure il gergo parlato in singole città tra piccole categorie, perché queste si mutano continuamente e manca la sorgente di lingua cui fare riferimento.

2° La *lingua internazionale* non è nemmeno una necessità diffusa nel proletariato che emigra. La grande massa degli emigranti non è ancora neppure uscita dalla fase dialettale. All'estero troppo spesso non sente solidarietà che con chi parla il suo stesso dialetto, ed è così che, nell'Argentina, si formano i villaggi di piemontesi, di sardi, di siciliani, ecc. tra i quali continuano le baruffe campanilistiche della terra da pipe e dei testoni che alletano la vita nazionale italiana. La *lingua internazionale* sarebbe quindi un distintivo di categorie privilegiate, più colte, più evolute e potrebbe diventare, a sua volta, occasione di diatribe inutili, di scissioni pericolose. Ci pare che i socialisti farebbero opera più meritoria e di più utile efficacia se, gettando tra i ferravecchi l'ideale impossibile, antistorico (e perciò non *ideale* ma trastullo da perditempi) della *lingua internazionale*, si adoperassero con maggior energia per eccitare all'apprendimento delle lingue parlate in modo più preciso e ricco di possibilità espressive. Pensando che parlare con precisione grammaticale significa essere compresi meglio e che l'esattezza sintattica significa in realtà esattezza e compiutezza di pensiero.

AVANTI – SOCIALISTA TAGJURNALO

1918-01-26

MILITO ESPERANTISTA

(Noto verŝajne de la Direktoro, Serrati).

La noto de nia torinana redaktoro – studanto emerito pri glottologio – hieraŭ publikita kontraŭ esperanton, portis al ni amazon da skribaĵojn defende al ĝi. Esperantistoj estas iomete koleraĵ kun ni. Oni minacas militon inter esperantistoj kaj anti-esperantistoj. Mi petas, nur tiu mankus! Nia redaktoro eksameniĝis la problemon de la lingvo unika strikte de scianca vidpunkto. Nun ni kredas ke ŝatantoj de Esperanto neniam revis anstataŭi ĉiujn lingvojn per tiu ĉi lingvo unika. Ili nur celas instaŭri en la mondo facilan ilon por interkonsenti internacie. Tial ili nomas Esperanton lingvo helpanta. Ĉu ĝi ne estas bela, ne estas arta, ne havas tradiciojn, ne havas literaturon? Tio gravas? Ĝi estas facila kaj utila kaj sojfas bezonon. Jam ĉiuj artoj, profesioj, metioj krejs ian nombron da vortoj, komprenataj de kelkaj kategorioj de homoj. Estas vortoj, kutime, teruraj: ili ne estas en la literaturo kaj oni ne trovas ilin en literaturo sed estas

AVANTI – QUOTIDIANO SOCIALISTA

26-01-1918

Pag. 2 – Col. 5

GUERRA ESPERANTISTA

(Nota verosimilmente del direttore, Serrati)

La nota di un nostro redattore torinese – emerito studioso di glottologia – pubblicata ieri contro l'Esperanto, ci ha procurato una quantità di scritti in difesa. Gli Esperantisti sono un poco in collera con noi. Si minaccia una guerra fra esperantisti e anti esperantisti. Per carità, ci mancherebbe altro!

Il nostro Redattore ha esaminato il problema della lingua unica da un punto di vista strettamente scientifico. Ora noi crediamo che i cultori dell'Esperanto non si siano mai sognati di sostituire tutte le lingue con questa *unica*. Essi mirano solo a stabilire nel mondo un facile mezzo d'intesa per i rapporti internazionali. Perciò essi chiamano l'Esperanto una lingua *ausiliaria*. Non è bella, non è artistica, non ha tradizioni, non ha letteratura? Ma che importa? È facile ed utile.

E corrisponde anche ad un bisogno. Oramai tutte le arti, le professioni, i mestieri si sono creati un certo numero di parole che vengono comprese da quanti appartengono a certe determinate categorie. Sono parole, per

komfortaj. Estetikuloj brulas. Homoj utilizas ĝin. Emigrintoj, eĉ analfabetoj, parolas per primitiva lingvo, miksitaj, eĉ difektitaj, sed per kiu ili komprenas unu al la alia.

Profesoro reproĉas ilin: vi difektigas lingvojn. Estimata profesoro, eble vi pravas: ni komprenas nenion pri glotologio kaj morfologio sed ĉar ni komprenas tiel bonvolu ne ĝenegi nin. Esperanto celas sojfi bezonon internacie interkonsenti. Kial, en la nomo de la scienco, malpermesi tiun ĉi praktikajn provon? Kiun danĝeron ĝi faras?

solito, orribili: non sono in letteratura, non si trovano fra i puristi. Ma sono comode. Si usano e si diffondono. Gli esteti brontolano. Gli uomini se ne valgono.

Gli emigranti, anche quelli analfabeti, parlano un loro linguaggio primitivo, misto, corrotto fin che si vuole, ma col quale si intendono. Il professore li riprende: Voi deturpate le lingue. Egregio Professore, Lei avrà forse ragione: Noi di glottologia e di morfologia non ce ne intendiamo. Ma poiché ci intendiamo così, faccia il piacere di non romperci le scatole.

L'Esperanto vuole rispondere a questo bisogno di intesa internazionale. Perché, in nome della scienza, impedire questo tentativo pratico? Che male fa ?

AVANTI – SOCIALISTA TAGJURNALO

1918-01-27

ANKORAŬ ESPERANTO

de Panebianco Ruggero

Estimata ĵurnalo “AVANTI” !

Via artikolo “Esperantista milito” vere trafas la celon. Mi aplaudas. Tamen, ke Esperanto ne estas *artisma* ne estas ĝuste. Kiam oni ne konas iun lingvon, oni ne povas aserti ĉu ĝi estas aŭ ne estas *artisma*. Kiom multaj, ekzemple, ne konante la Anglan, kredas ke ĉi tiu lingvo estas malmulte artisma, aŭ minimume malpli artisma ol la nia? Mi, malsperta, malspertega pri arto, sed amanto de poezio, ĉar mi estas, kiel dirite, malsperta, ĝuas same iun belan anglan poeziaĵon kaj iun belan italian. Cetere iu mia kolego, grekisto kaj artisto, kiu, vidinte en miaj manoj la Esperantan tradukon de “Rabistoj” de Schiller, diris ke tutcerte Esperanto ne estas artisma, ŝanĝis sian opinion kiam mi legis al li belan poeziaĵon tradukitan al Esperanto, kiun – pro ĝia mallongeco – li povis legi, kompreni kaj ĝui.

P. R. – Socialista Esperantisto

AVANTI – QUOTIDIANO SOCIALISTA

27-01-1918

Pag. 3 – Col. 5

ANCORA L'ESPERANTO

di Panebianco Ruggero

Spettabile giornale “AVANTI” !

Il vostro articolo “Guerra esperantista” coglie proprio nel segno. Plaudo. Però che l’Esperanto non *sia artistico* non è esatto. Quando una lingua non si conosce, non si può asserire se sia o non sia *artistica*. Quanti per esempio, non conoscendo l’Inglese, credono questa lingua poco artistica od almeno meno artistica della nostra? Io profano profanissimo in arte, ma amante della poesia, essendo, come dissi, profano, gusto tanto una bella poesia inglese quanto una bella italiana. Del resto un mio collega , grecista ed artista, il quale, avendomi vista in mano la traduzione Esperanta dei “Masnadieri” di Schiller disse che senz’altro l’Esperanto non è artistico, si ebbe a ricredere quando gli feci leggere una bella poesia tradotta in Esperanto, la quale – per la sua brevità – egli poté leggere, capire e gustare.

P. R. – Esperantista Socialista

Letero de Gramsci al *Avanti*

la 29an de januaro 1918

Kara direktoro,

Vi publikigis leteron de la esperantista socialisto Ruggero Panebianco: permesu do al mi ankaŭ alian tre mallongan noton. Mi volas starigi al vi demandon, kiel redaktoro de *Avanti*, kiu deziras ke sia kontribuo al la ĵurnalo estu ĉiam kunordigita kun la ideoj kaj la ĝeneralaj kriterioj de la ĵurnalo mem kaj de ĝia direktoro. Vi agnoskas, ke en mia noto mi “ekzamenis la problemon de la unika lingvo el strikte scienca vidpunkto”. Kiel studento (ne studulo kaj des malpli emerita, senkonsidere pri ironio kaj modesteco) mi preparas mian magistran disertacion pri lingvohistorio, klopodante apliki ankaŭ al ĉi tiuj esploroj la kritikajn metodojn de historia materiismo.

Ŝajnas ke vi ne malakordas kun la necesaj konkludoj, al kiuj mi alvenas el “strikte scienca” vidpunkto koncerne la problemon de la unika lingvo.

Kaj mi venas al la demando: ĉu pedagogie utilas – kiam “teorie” oni rekonas la utopiisman karakteron de iu propono – doni sian apogon al tiu propono “praktike”? Ĉu povas utili “praktike” tio, kio teorie estas malvera kaj senbaza? Ĉu ne pli bonas, finfine, ĉesigi ĉi tiujn intencojn, pri kiuj en

Lettera di Gramsci all'*Avanti*

29 gennaio 1918

Caro Direttore,

hai pubblicato una lettera dell'esperantista socialista Ruggero Panebianco: permetti a me quindi anche un'altra nota brevissima. Voglio porti un quesito, come redattore dell'*Avanti* che desidera il proprio contributo al giornale sia sempre coordinato alle idee ed ai criteri generali del giornale stesso e del suo direttore. Tu riconosci che nella mia nota ho "esaminato il problema della lingua unica da un punto di vista strettamente scientifico". Come studente (non studioso e tanto meno emérito, ironia e modestia a parte) preparo la mia tesi di laurea sulla storia del linguaggio, cercando di applicare anche queste ricerche i metodi critici del materialismo storico. Pare che tu non sia in disaccordo con le conclusioni necessarie alle quali io arrivo, da un punto di vista "strettamente scientifico" per il problema della lingua unica.

E vengo al quesito: È pedagogicamente utile – quando si riconosce il carattere utopistico di una proposta "in teoria" – dare il proprio appoggio alla proposta "in pratica"? Può essere utile "in pratica" ciò che in teoria è falso e infondato? Non è meglio, una buona volta, farla finita con questi propositi, i quali siamo intimamente convinti essere spropositi? L'intransigenza non

nia interno ni estas estas konvikitaj, ke ili estas fuŝaĵoj? Ĉu oni ne devas antaŭ ĉio koncepti senindulgemon kiel senindulgemon kontraŭ fuŝaĵoj? Avanti celas formi kaj eduki la konsciojn kaj la cerbojn. Samkiel ĝi ne ne donus la paspermeson al la propono fondi kolektivismajn komunumojn, kiuj estu "helpaj" al la burĝa socio, tiel ĝi devus persekuti iun utopiisman pensmanieron, ĉie ajn ĝi serĉus rifuĝon, kaj do ankaŭ en la esperantista falanstero.

La esperantistoj daŭrigu propagandi siajn ideojn: ankoraŭ ekzistas homoj kiuj verkas eposajn poemojn en kvindek kantoj kaj eldonas imitaĵojn de "Dia Komedio": kial oni devus esti kruelaj kun la esperantistoj, kiuj havas tiom da bona volo? Sed la Partio, kiu havas idealan disciplinon krom politika disciplino, kaj la organoj de la Partio, laŭ mi, devus sistemece kontraŭbatali ĉi tiun floradon de "bona volo" utopiisma kaj fuŝa, samkiel ili kontraŭbatalas aliajn utopiojn: tiun, ekzemple, pri la plej bona registraro kaj pri la surtera paradizo, atingota per la klasa kunlaboro.

Al vi la respondo.

(Subskribite: la torina redaktoro anti-esperantista, *Avanti*, milana eldono, la 29an de januaro 1918, 22, n. 20, p. 2)

bisogna prima di tutto intenderla come intransigenza con gli spropositi? L'Avanti persegue un fine formativo ed educativo delle coscienze e dei cervelli. Come non darebbe il lasciapassare alla proposta di fondare delle comunità colettivistiche che fossere "ausiliarie" della società borghese, così dovrebbe perseguitare una mentalità utopistica dovunque essa cerchi un riparo e quindi anche nel falanstero esperantista.

Che gli esperantisti continuino pure a propagandare le loro idee: c'è ancora della gente che scrive poemi epici in cinquanta canti e pubblica imitazioni della "Divina Commedia": perché dovrebbe essere crudeli con gli esperantisti che hanno tanta buona volontà? Ma il Partito, che ha una disciplina ideale oltre che una disciplina politica, e gli organi del Partito, secondo me, dovrebbero combattere sistematicamente questa fioritura di "buona volontà" utopistica e spropositante, così come combattono le altre utopie: quella per esempio del governo migliore e quella del paradiso terrestre raggiunto con la collaborazione di classe.

A te la risposta

(Firmato: Il Redattore torinese anti-esperantista, *Avanti*, edizione milanese, 29 gennaio 1918, XXII, n. 20, p. 2)

RESPONDO DE LA DIREKTORO DE *AVANTI*

la 29an de januaro 1918

Vidu do, kien iras la senindulgemoj! La Socialista Partio en aperta milito ankaŭ kontraŭ la esperantistoj. Kaj kial? Ĉar esperanto estas utopio kaj ni devas batali kontraŭ ĉiuj utopioj por malebligi ke estiĝu utopiisma pensmaniero.

Do ni parolu klare inter ni, ankaŭ koncerne esperanton.

Ke oni povas anstataŭigi la dialektojn, naturajn kreaĵojn, per la disvastigo de artefarita lingvo, kia estas esperanto, ŝajnas al ni afero malfacila se ne diri neebla. Nek la esperantistoj - kaj tion ni diras ne por doni la apogon de organo de la Partio al la esperantista propagando, apogo kiu devus esti decidita de kongreso, sed pro objektiva konstato - iam ajn celis tion.

Sed ankaŭ la nuntempaj oficialaj lingvoj estas kreaĵoj pli malpli artefaritaj, truditaj de la konvencioj firmigitaj de la uzado. Al ĉiuj estas konataj la debatoj okazintaj, ofte perfortaj kaj daŭraj, antaŭ ol oni povis altrudi unu solan lingvon al unu tuta nacio. La toskana, reviziita kaj korektita, sin altrudis eĉ en Sicilio, kiu havis propran literaturon kaj kiu iam atingis beletran brilegon. Lingvo "de oïl" superregis en Francio eĉ en Provenco, kiu tamen

Risposta del Direttore dell'*Avanti*

29 gennaio 1918

Ma guardate un po' dove va a finire l'intransigenza! Il Partito Socialista in guerra dichiarata anche con gli esperantisti. E perché? Perché l'esperanto è una utopia e noi dobbiamo combattere tutte le utopie onde impedire che si crei una mentalità utopistica.

Parliamoci dunque un poco chiaro, anche a proposito dell'esperanto.

Che si possano sostituire i dialetti, creazioni naturali, colla diffusione di una lingua artificiale, quale è l'esperanto, ci pare cosa veramente difficile per non dire impossibile. Né gli esperantisti – e questo diciamo non per dare l'appoggio di un organo del Partito alla propaganda esperantista, appoggio che dovrebbe essere deliberato da un congresso, ma per constatazione obiettiva – hanno mai pensato a tanto.

Ma anche le attuali lingue ufficiali sono creazioni più o meno artificiali, imposte dalle convenienze consolidate dall'uso. A tutti sono noti i dibattiti che si sono svolti, spesso violenti e persistenti, prima di poter imporre una lingua sola a tutta una nazione. Il toscano, riveduto e corretto, si è imposto anche fino alla Sicilia che ebbe una propria letteratura e che assurse un tempo a splendore letterario. La lingua d'oil si impose in Francia anche in Provenza, che pure ebbe una sua letteratura, artistica, naturalissima creazione del proprio ambiente.

havis iun propran literaturon, artan, tute naturan kreaĵon de sia medio.

La neceso de interŝanĝoj, la disvolviĝo de la grandaj komunumoj, la kapitalisma sistemo kaj la koloniadoj triumfigis la grandajn lingvojn antaŭ kaj kontraŭ la malfortaj dialektoj. Ankaŭ en la lingvaj demandoj ni havis la fenomenon “koncentrado”. En la anglaj kolonioj oni parolas angle kaj la angla disvastiĝas ĉiam pli. Malagasioj kaj senegalianoj parolas france, koruptite se tiel vi volas diri, malarte se tiel ŝajnas al vi.

La esperantistoj esperas interkompreniĝi trans la limoj parolante esperanton. Ĉiu parolos ĝin kun propra akcento kaj kun la naturaj kuruptoj. Evidente. Sed ili deziras interkompreniĝi kaj ili interkompreniĝas. Utopio! Krias nia esperantofobiulo, kiu hororas pri fuŝaĵoj. Kaj ĝi estu utopio! Sed la esperantistoj faras tion, kion faris la filozofo al tiu kiu neadis la movadon. Ili marŝas.

Oni diras al ni, ke en 1913 kunvenis en Berno – por internacia kongreso – esperantistoj el ĉiuj landoj: angloj, germanoj, japanoj kaj francoj, turkoj kaj kristanoj, svedoj kaj ĉinoj kaj tiel plu. Ili diskutis. Ili interkompreniĝis. En la socialismaj internaciaj kongresoj oni parolas tri lingvojn – la francan, la anglan kaj la germanan – oni perdas horojn kaj horojn pro la tradukoj kaj oni ne interkompreniĝas... kelkfoje.

Kaj do? Ni devas kontraŭbatali senindulge ĉion kio povas damaĝi la agadon, klasan, internacian, de la proletaro. Sed ke oni praktiku senindulgemon

La necessità degli scambi, lo sviluppo delle grandi collettività, il sistema capitalistico, e colonizzazioni hanno fatto trionfare le grandi lingue di fronte e contro i deboli dialetti.

Abbiamo avuto anche nelle questioni linguistiche il fenomeno del concentramento. Nelle colonie inglesi si parla l'inglese e si diffonde sempre più. I malgasci e i senegalesi parlano il francese, corrotto fin che si vuole, anti-artistico se vi pare.

Gli esperantisti sperano di poter intendersi attraverso i confini parlando esperanto. Ognuno lo parlerà col proprio accento, con le naturali corruzioni. Evidentemente. Ma essi desiderano di intendersi e si intendono. Utopia! Grida il nostro esperantofobo, che ha in orrore gli spropositi. E utopia sia. Ma gli esperantisti fanno quel che faceva il filosofo a chi negava il moto. Camminano.

Ci si dice che nel 1913 si sono radunati a Berna – a congresso internazionale – esperantisti di ogni paese: inglesi, tedeschi, giapponesi e francesi, turchi e cristiani, svedesi e cinesi e quanti altri ancora. Hanno discusso. Si sono capiti. Nei congressi internazionali socialisti si parlano tre lingue – francese, inglese e tedesco – si perdono ore ed ore per le traduzioni e non ci si capisce... qualche volta.

Dunque? Noi dobbiamo combattere intransigentemente tutto ciò che può tornare di danno all'azione, di classe, internazionale, del proletariato. Ma che ci si debba mettere a fare dell'intransigenza – cioè del purismo letterario – in difesa della glottologia scientifica davvero non lo comprendiamo. Oh! Sta a vedere che,

– nome, literaturan purismon – defende al la scienca glotologio, tion ni vere ne komprenas. Ho! Nun ni vidos, ke ni devus forpeli el la Partio, kune kun framasonoj kaj reformistoj, ankaŭ la sekvantojn de Zamenhof !

Ĉu ni volas krei la proletaron de “Crusca “?¹

¹ Crusca (= Brano) estas la nomo de Lingva Akademio, kiu zorgas pri la defendo de la pureco de la itala lingvo.

insieme ai massoni e ai riformisti, dovremmo cacciare dal Partito anche i seguaci di Zamenhof!

Vogliamo creare il proletariato della Crusca?...